

A Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Információs Központ új épülete

A kezdet

Új épület avatása mindig öröm, könyvtárépületé különösen. A 2007 tavaszán átadott Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Információs Központ létrejöttének története van, ami rögzíthető és nyomon követhető.

A megyei könyvtár 1952 óta működik Debrecenben, a Kereskedelmi Akadémia egykori – az 1893-ban neoreneszánsz stílusban épült – műemlék épületében, a mai Piac u. 8. szám alatt, 889 négyzetméter hasznos alapterülettel. A helyhiány miatt először galériák építésével kellett megnövelni a hasznos teret, majd fokozatosan kiszorult az épületből a gyermekrészleg, a hálózati módszertan, a nyomda, és lakótelepi pincékben költöztek a könyvraktárak, az állomány 70 százalékával. Az épület zsúfoltsága, a részlegek és a gyűjtemény szétszórtsága nehezítette a könyvtári szolgáltatást, a gazdaságos működtetést, a hatékony munkaszervezést.

A „könyvtári gondolat” már 1966-ban megfogalmazódott, sőt terv készült a megyei művelődési központtal közös épületegyüttes létrehozására. Akkor azonban anyagiakra hivatkozva a művelődési központ kapott elsőbbséget. Dokumentumainkat lapozgatva meg lehetne írni a könyvtár negyvenéves meg nem építésének történetét. Az elmúlt tíz évben egyre nyilvánvalóbbá vált a könyvtár tartahatatlan helyzete, és mind intenzívebbé vált egy új, korszerű könyvtár megépítésére irányuló szándék és akarat. Az évek során több elképzelés is napvilágra került: könyvtár és levéltár egy épületben történő elhelyezésétől a városi könyvtár speciális gyűjteményeinek átvételén át egészen az egyetemi könyvtárral közös Könyvtárház koncepcióig terjedően, de mindegyik meghíusult.

2004-ben végre megszületett a politikai döntés: a megyei közgyűlés határozatában kifejezte a megyei könyvtár felépítésének szándékát a Bem tér 19. szám alatt található telken, címzett támogatás igénybevételével. A szakmai fejlesztési koncepció és megvalósíthatósági tanulmány dokumentációja 2004 áprilisában elkészült.

A 2005-ben elnyert címzett támogatás elérhetővé tette a régi álmat, és a 2006. március 28-ai alapkövetéssel megkezdődött az építkezés. 2006-tól a kivitelezést irányító koordinációs bizottságban Eszenyiné Borbély Mária igazgatónő képviselte a könyvtár érdekeit.

Ugyanezen év szeptember 29-én a szerkezetkész épületet bokréta ünnepség avatta. Végül a gyors, látványos és magas színvonalú kivitelező munka beteljesítette a programot, és 2007. május 4-én a megyei közgyűlés elnöke átvehette az új könyvtárépületet.

A program

A szakmai program ambíciózus volt. A tervezés számára általános szempontokat is meghatározott.

- A könyvtáráépület térrendszerének, technológiájának, üzemeltetésének megtervezésénél a számítás- és kommunikációtechnikai alkalmazások lehetőségeit messzemenően figyelembe kell venni.
- A könyvtár működésében előtérbe kell állítani a szolgáltató és információközvetítő funkciókat, a térbeli bővíthetőséggel szemben a virtuális könyvtáreszményre helyezve a hangsúlyt.
- Az épületen belül szigorúan elkülönítendő az olvasói és a könyvtárosi forgalom útvonalai, amelyek nem keresztezhetik egymást. Az egyik a nyilvános, a másik a szolgálati bejáraton keresztül zajlik.
- A könyvtár függőleges irányú közönségforgalma egyetlen lépcső- és liftrendszeren bonyolódik le, ehhez képest más függőlegesen közlekedőknek csak kiegészítő vagy menekítő szerepe lehet.
- A forgalmi útvonalak vezetése legyen egyszerű és áttekinthető.
- A forgalom ne zavarja a könyvtár használatát.
- A szolgáltató könyvtárosok természetesen használhatják az olvasói útvonalakat is a nyilvános térben mozogva, de az olvasók semmiképpen sem léphetnek be a szolgálati övezet tereibe.
- Az épület minden tere legyen megközelíthető a mozgássérültek speciális igényeinek megfelelően, és a könyvtárbelsőkből történő teherszállító kézikocsi akadálymentes közlekedését is biztosítani kell. Erre tekintettel kell lenni az ajtók és a közlekedési útvonalak kialakítása során (lengőajtó, ütközésvédelem, küszöbmentesség, rámpák).
- Nyilvános parkolóhelyekről a vonatkozó építési előírásoknak megfelelően kell gondoskodni. A tervezés részletkérdései tekintetében szakmai irányelveként a Közművelődési Könyvtárak Tervezési Előírásai című ágazati szabvány (ÉSZ 204/4–76) használható.

A könyvtárosok számára fontos volt, hogy funkcionálisan jó épület készüljön el, ahol minden dokumentum hozzáférhető, és az informatika a korábbi szolgáltatások sokszorosának kínálatával vonzza a használókat; ahol sokféle tevékenység megszervezésére nyílik lehetőség; a regionális szerepkörnek megfelelő hagyományos és elektronikus szolgáltatások rendszerszerű működtetése korszerű feltételek között valósítható meg.

Az építész a funkció és tér összefüggés-rendszerében a szakmai követelmények és az esztétikai megjelenés harmonikus megvalósítására törekedett, és arra, hogy szerethető épületet hozzon létre.

A helyszín

Az épület a Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat kizárólagos tulajdonában lévő – Debrecen, Bem tér 19. szám – telekre épült, a Kenézy Gyula Kórház felhagyott pszichiátriai és ellátó épületei helyén.

A terület három oldalról közterülettel határolt, tömegközlekedési kiszolgálása ideális, mind a villamos-, mind a buszközlekedés szempontjából. A telek egyenlő távolságban van a városközponttól és az egyetemektől, ugyanakkor zöldterületbe ágyazott. A telek minden közmű- és energiaellátó rendszerrel kiszolgált.

A Hadházi út felőli zajterhelés nagy, amit robosztus, szendvicsszerkezetű fal-elemekkel, hangszigetelő üvegezésű nyílászárókkal, klimatizált zárt terekkel az utca felől, valamint funkcionális szervezéssel igyekeztünk kivédeni.

A telepítés

A könyvtárépület a szabályozási előírások megtartásával, a lehetőségek maximális kihasználásával helyezkedik el a telken. A Bem tér és a Hadházi út felőli 10-10 méteres előkert, a Kórház utca felőli 7,5 méteres előkert, a zárt sorú telepítés, és a 30 százalékos beépíthetőség az épület alaprajzi elrendezését abszolút formában meghatározta. A telepítésnek egy „L” alakú, a Bem tér irányában 40 méter mély, a Hadházi úti hossz tengely mentén 70,95 méter hosszú, és mindkét szár irányában 15,40 méter széles épület felel meg, amely a Kórház utca felőli végén 8,22 méteres épületszélességre vált át, a területi normák megtarthatósága miatt.

Az épület nyilvános bejárata a Bem tér–Hadházi út sarokrészén nyílik, az épület leghangsúlyosabb pontján, egyben a publikus zónák elérhetőségi centrumában. A szolgálati bejárat a Kórház utca felől nyílik, porta ellenőrzéssel.

Az „L” alakú épület belső, udvari épülethez kapcsolódó terepsíkját lesüllyesztettük, hogy az udvar felőli perem mentén elhelyezett alagsori helyiségek természetes megvilágítást kapjanak.

Az épület parkosított zöldfelületi kialakításokat hoz létre a közterületek és a belsőudvar irányában. Kerítést csak a kórház felőli telekoldalon, valamint a Kórház utcai oldalon az épület széléig vezetve alkalmazunk – áttört, pálcárcsos kivitelben.

Funkcionális elrendezés

A tervezés meghatározó eleme a részletes tervezési programban tételesen megfogalmazott 370 000 dokumentum felhasználóbarát elhelyezése, a könyvtár jövőképe és küldetésnyilatkozatának direktívái szerint.

A tervezésnél alapvető szerkesztési elvnek tekintettük a térben és időben átrendezhető, nagy mobilitási lehetőségeket adó funkcionális és szerkezeti kialakítást.

Az egész épületben a publikus és a szolgálati bejáratok, valamint a hozzájuk kapcsolódó lépcsőházak és vizesblokkok kötött helyzetűek, az összes többi terület szabadon átrendezhető, mivel az infrastrukturális hálózatok követni tudják a változásokat.

Az „L” alakú épület részben alapincézett, földszint, plusz I–II. emelet (tetőtérbeépítés) szintelrendezésű, nettó 4050 négyzetméter összterületű. A déli és nyugati homlokzatok mentén zárt, napárnyékolt kialakítású, míg a belső udvari árnyékolt és északi homlokzat irányban megnyitott, nagy üvegfelületekkel szervezett.

Az épület központi eleme a csuklópontba elhelyezett kör alakú galériás udvar, amely áthalad minden szinten, és összeköti térben az alagsort a tetőtérrel. E kör szerveződik szintenként a terület információs pontja, és zárt együttest alkot az átlósan rászervezett központi főlépcsőház és liftmaggal – valamint a körjük szervezett vizesblokkokkal. A többszintes – kör alakú – nyitott belső udvar a pince-szintre is levezet, vizuális összeköttetést teremtve valamennyi szinttel, hangsúlyozva a kiállítóteret.

A *pinceszint* a központi előcsarnokból közelíthető meg, ahol a büfé és kiállítóteret található, és a Hadházi út felőli épületszárnyban a könyvtár zárt belső területei szerveződnek. Mindkét területhez akadálymentes lépcső és felvonó csatlakozik, oldalaikon férfi és női vizesblokkokkal.

A pince szolgálati bejárat felőli megközelítését háromkarú lépcső és személyteher felvonó biztosítja. A lépcsőházból induló középfolyosóra vannak felfűzve a műhelyek – raktárak és gépészeti helyiségek. Az utca felőli traktusban a könyvraktárak helyezkednek el, a gördülő állványok 120 000 könyv, illetve bekötött folyóirat elhelyezését teszik lehetővé. A raktárba leközeledik a kölcsönzési ponttól induló könyvlift, s a raktár közvetlen előtérrel kapcsolódik a szolgálati lépcsőház nagy teherbírású felvonójához is. A raktárban az előírt tisztaságú és hőmérsékletű levegő biztosított. A pincében kapott helyet a kötetzet és a nyomda.

Az *épület nyilvános bejárata* a Bem tér és a Hadházi utcai épületsaroknál nyílik, átlósan átvágva az épületet az átforduló épületszárnyak között. Az épülethez az akadálymentesen kialakított hangsúlyos előlépcsőn át jutunk. Az előlépcsőt két kis bástya – mint két ökölbe szorított kéz – fogja közre, és a lépcsők fokról fokra emelnek és visznek az épület főkapuja felé. A bejárat és az előcsarnok a nyilvános könyvtári terek súlypontjába esik és a forgalmat tisztán szétválasztható funkcionális terekre tagolja. Az *előcsarnok*ba forgóajtós szélfogón keresztül jutunk. Belépve a teljes térszerkezet vizuálisan áttekinthetővé válik. Az előcsarnok közepén végighaladó nyitott galériás udvar kiterjeszti az előcsarnok méreteit, vizuálisan is összeköti a könyvtári szinteket, szintenként ismétlődve sugárszerűen nyit a különböző funkciójú terek felé.

A bejáratától balra a ruhatár helyezkedik el. A ruhatár része az ellenőrzési helyeknek, elsősorban az előadóterem irányában van ilyen funkciója. A ruhatártól a könyvtári terek felé az ellenőrző kapukon keresztül lehet átjutni, amelyhez a kölcsönzési – ellenőrzési pont csatlakozik. Itt ellenőrzik a könyvtár teljes felhasználói forgalmát, itt történik a beiratkozás, a kölcsönzés és a könyvek visszavétele. Az ellenőrzési pontnak közvetlen kapcsolata van a biztonsági, vagyon- és tűzvédelmi hálózatokhoz és rendszerekhez, valamint az innen indítható könyvlift közvetlen kapcsolatot teremt a pinceraktárral, valamint az emeleti könyvtári terekkel.

Az ellenőrzési pont után az ívelt előcsarnok három fő irányt szab meg. A bejáratnál szemben a főlépcsőház – akadálymentes felvonóval – végigközeledik az alagsortól a legfelső szintig. A lépcsőház két oldalán vizesblokkok települnek: az infotéka és hírlaptár felé férfi és női, a gyermekrészleg felé külön a gyermekek számára kialakított – köztük akadálymentes – vizesblokk található, pelenkázó előtérrel.

Az előcsarnokból a Bem téri szárny felé az előadóterem, infotéka és a hírlaptár, valamint könyvtárosi munkaszoba települ. A hírlaptárban a kurrens folyóiratok és hírlapok, közlönyök, és a közhasznú információk érhetők el. Az infotékában elektronikus, gyorsinformációs szolgáltatás igénybevételére nyílik lehetőség a különböző adatbázisokból és internetelérhetőséggel, továbbá multimédiás szolgáltatás, másoló- és nyomtató berendezések kaptak itt helyet.

Az előcsarnokból a Hadházi út felőli szárny irányában a gyermekrészleg helyezkedik el. A részleg kényelmét a bútorok formája, elrendezése, harmóniáját a berendezések színvilága határozza meg. Szabadpolcos olvasóhelyek, játékszoba-foglalkoztató, internetoktató és olvasóterem várja a gyermekolvasókat. A gyermekkönyvtár bejáratánál információs-ellenőrző pont, valamint a könyvtárosi munkaszoba került helyezkedik el.

Az épület szolgálati bejárata – a nyilvános bejáratnál átellenes oldalon – a Kórház utcából nyílóan helyezkedik el. Itt bonyolódik a személy- és teherforgalom, ide érkeznek az új könyvek és dokumentumok, innen történnek a különböző szállítások. A bejárat portaellenőrzésű, itt helyezkednek el a biztonsági berendezések pultjai, a tűz- és vagyonvédelmi rendszerek központjai.

A szolgálati övezet háromkarú lépcsőház köti össze személy- és teherfelvonóval. A felvonón keresztül történik a feldolgozott könyvek szétosztása a könyvtári szintek és a raktár között.

A lépcsőházi előtérből nyíló közlekedőre az állománygyarapító és feldolgozó osztály, valamint a postázó és öltöző helyiségei szerveződnek. Az állománygyarapító és feldolgozó osztály természetesen számítógépes integrált könyvtári rendszerben dolgozza fel a dokumentumokat.

A szolgálati övezet közlekedőn keresztül kapcsolódik a gyermekkönyvtár téréhez. Az átjárás csak a könyvtárosok számára lehetséges, az ajtóknál alkalmazott elektronikus beléptető rendszerek felhasználásával. A lépcsőház mellett férfi–női vizesblokk helyezkedik el a szolgáltatói területek számára.

Az első emelet nyilvános övezeteiben, mindkét szárnyban könyvkiválasztó terek helyezkednek el, a kölcsönözhető szép- és szakirodalommal, és idegennyelvű állománnyal. A rendelkezésre álló terület a dokumentumok szabadpolcos, szakrendben történő elhelyezését teszi lehetővé.

A könyvkiválasztó terekben az állványok között, valamint az ablakok mellett szigetszerűen, illetve soroltan elhelyezett böngészőhelyek kialakítására került sor. A könyvkiválasztó terekben 150 kötet/m² mutatóval számoltunk.

E szintre a főlépcsőházon keresztül érkezünk, ahol olvasói számítógépek és OPAC-ok fogadják az érkezőt, és biztosítják a tájékozódást, a saját és más könyvtári gyűjteményekről és információs központokról, adatbázisokról és azok elérhetőségéről. A könyvtár multifunkcionális képességét a galériás udvar köré szervezett szolgáltató boxok növelik.

A könyvkiválasztó terek végeiben könyvtárosi munkaszobák kaptak helyet. A nyilvános könyvkiválasztó térhez kártyás, biztonsági ajtós kapcsolattal csatlakozik a szolgáltatói övezet a Kórház utca felőli szárnyvégeben. A területre a földszintről háromkarú lépcső és felvonó visz. A lépcsőház kapcsolatú közlekedőre nyílnak az igazgatás helyiségei, valamint a gazdasági ügyvitel és a számítástechnikai gép- és munkaszoba.

A második emeleten (a tetőtérben) – a Hadházi úti épületszárnyban – a csak helyben használható gyűjtemény dokumentumai, a 60 férőhelyes olvasóterem, az on-line katalógus termináljai és másolóberendezései kaptak helyet.

A Bem tér felőli épületszinten a helyismereti gyűjtemény található olvasóhelyekkel, valamint a különgyűjtemények kezelőhelyeivel és tárolóival. A helyiség végében munkaszobákat alakítottak ki.

Erre a szintre is a főlépcsőházon keresztül érkezünk, az első emeleti elrendezéssel megegyező módon elhelyezett olvasói számítógépek és OPAC-ok fogadják az érkezőt, és biztosítják a tájékozódást.

A belsőépítészeti berendezések és bútorok eredetileg a skandináv Eurobib–BCI állvány- és polcrendszerrel és ülőbútorokkal szerepelt a tervben. A közbeszerzési versenyt a Mátészalkai Sandraform Bútoripari Kft. nyerte, amely a hihetetlenül szűkre szabott költségvetéshez viszonyítva nívós és egységes küllemű bútorokat készített.

Szellemi alkotás, művészi kifejezés – technika és munkaszervezés

Minden újonnan épített könyvtárpépület egy program eredménye. A megszülető épület egyszerre szellemi alkotás, művészi kifejezés és technika. A geodétától az informatikusig legalább tíz-tizenkét szakma mérnökei dolgoznak a terveken, továbbá rendkívül fontos a kivitelezői apparátus műszaki–technikai–technológiai felkészültsége és teljessímenye.

Könyvtárakat adaptálni nem lehet, azonban vannak közös szempontok, amelyek figyelembevétele a tervezés során nem mellőzhetők, így a rugalmasság, a modularitás, a flexibilitás, a szervezethezesség, a bővíthetőség, a biztonságosság, a kényelem, a gazdaságosság és a minden fázisban jelenlevő információtechnológia. Másként fogalmazva: a könyvtár nem csupán a tudás mérhetetlen forrása kell, hogy legyen, hanem olyan jól felszerelt fizikai és virtuális tér, amely különböző kulturális, ismeretszerzési, dokumentumellátási és infokommunikációs szolgáltatásokat integrál.

A Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár a használat módjából, az állományból, az információtechnológiából kiinduló tervezés során nyerte el alakját. Formája az épület lényegéből, funkciójából következik: *„A könyvtárpépület példát mutathat és katalizátorként hathat ezen kiemelt terület épített környezetének alakításában és tovább fejlesztésében, ami egyben alapvető városi érdek is.”* – írta Varga László, a Városfejlesztési Főosztály vezetője a 2004. áprilisi ajánlásában.

Az épület homlokzatán Győrfi Lajos szobrászművész alkotása, a könyvtár névadóját ábrázoló dombormű látható. A debreceni prédikátor és püspök tekintete a jövőt fürkészve bizakodóan sejteti az intézmény szintézisre törekvő szellemi kiugrását.

Gellér Ferencné

Múzeumi könyvtárak a statisztikai adatok tükrében (2001–2005)

A Könyvtári Intézet Kutatási és szervezetfejlesztési osztályán 2006 őszén célul tűztük ki, hogy a statisztikai adatok elemzése, illetve a megjelent szakirodalom alapján képet kapjunk azon könyvtártípusok jellemző problémáiról, amelyek korábban periférikus helyzetük miatt kimaradtak a látókörünkől. (A publikált vizsgálati eredmények sorát Vidra Szabó Ferenc *Könyvtárak a büntetés-végrehajtási intézetekben* című cikke nyitotta meg a 3K 2007/6. számában – A szerk.) A következőkben ezen statisztikai elemzés alapján mutatom be a múzeumi könyvtárakban az elmúlt évek során felmerült problémákat, végbement változásokat.

A szakirodalom böngészése nyomán megállapíthatjuk, hogy a múzeumi könyvtárak rendkívüli mértékben alulreprezentáltak a könyvtári szakirodalomban, a múzeumi szaksajtó sokkal mélyrehatóbban foglalkozik a kérdéskörrel. Erre jó példa, hogy amíg a *Múzeumi Hírlevél* önálló rovatot szentelt ezeknek az intézményeknek, és az elmúlt években hónapról hónapra bemutatott egy-egy múzeumi könyvtárat, a könyvtári szakirodalomban csak elvétve találunk példát rá, hogy ezen intézményi kör tagjai a figyelem fókuszába kerültek volna.

A múzeumi könyvtárosok önálló szakmai identitása is viszonylag későn kezdett körvonalazódni. Szemben más intézményi körökkel (pl. egyházi könyvtárak) nem alapítottak olyan érdekérvényesítésre alkalmas egyesületet, amelynek segítségével képesek lennének hallatni hangjukat a szakmai közélet kérdéseiben. A 2004-től évente megrendezett múzeumi könyvtárosok szakmai találkozója az a fórum, ahol a szakemberek meg tudják vitatni az aktuálisan felmerülő kérdéseket. Ezekről a szakmai napokról is a *Múzeumi Hírlevél* ad tájékoztatást.¹

Az első átfogó helyzetértékelést, amely kifejezetten ennek az intézményi körnek a problémáiról szólt, Tiszavári Eszter közölte a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros hasábjain. A cikk apropóját a múzeumi könyvtári szakfelügyelet első tapasztalatai adták. A program a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Múzeumi osztályának felkérésére indult el 2000-től a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyeletről szóló 20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendelet alapján.² A szakfelügyelet kérdésére még később kitérünk, előtte azonban a tanulmány főbb megállapításait célszerű összegezni.

A működés anyagi háttere nagyon változó, legjobb helyzetben a nagyobb múzeumok könyvtárai vannak, ahol a költségvetési keretből eleve nagyobb összeget tudnak szánni a könyvtárakra. A különböző szakminisztériumok fenntartása alatt működő intézmények vannak anyagi értelemben a legkedvezőbb helyzetben. A felsőoktatásban résztvevők számának növekedését a múzeumi könyvtárak is megérezték, egyre nagyobb igény mutatkozik a nagyobb városokban e speciális gyűjtőkörű intézmények iránt. Az olvasói létszám növekedése mindenképpen örvendetes, vi-

szont nem minden intézmény volt felkészülve a fokozódó igények kielégítésére. Mindezek ellenére még mindig kevés intézmény található meg a nyilvános könyvtárak jegyzékén. Igyekeznek minden igényt kielégíteni, és állományukat bárki számára hozzáférhetővé tenni, a nyilvános könyvtárak jegyzékének előnyei nem jelentenek kellő vonzerőt az intézmények számára. A létszámhelyzet, a számítógépesítetttség, és az alapterületi ellátottság tekintetében nagyon változatos a kép. nagyon sok függ a fenntartótól, hogy mennyit hajlandó áldozni a könyvtári fejlesztésekre. Az állománygyarapításra fordítható összegek csökkennek, így Tiszavári Eszter tanulmányának talán legszomorúbb tanulsága, hogy ezek a gyűjtemények egyre nehezebben tudják tervszerűen gyarapítani dokumentumállományukat.

A szakirodalomban való alulreprezentáltság ellenére a legnagyobb gyűjtemények képesek jelentőségükhöz méltó helyet elfoglalni a könyvtári rendszer egészében, és így kellőképpen a figyelem fókuszában maradni.³

A jogi szabályozás miatt sokáig „a két szék között” érezhették magukat az intézmények, hiszen az 1997. évi CXL. törvény a múzeumi könyvtárakat nem említi sem a közkönyvtári ellátással, sem a múzeumokkal foglalkozó részben. Csak a követő jogszabályok egyikében tűnik fel nevesítve a múzeumi könyvtárügy: a 20/1999. (XII. 26.) NKÖM rendeletben, a muzeális intézményekre vonatkozó szakfelügyelet rendjéről szóló részben.

A szakfelügyelet rendszeresen – de muzeális intézményenként legalább három-évente egyszer – vizsgálta a múzeumi könyvtári területet is. A 3. § szerint a szakfelügyelet tevékenységét a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma szervezi és irányítja. A szakfelügyelet tagjait a miniszter a múzeumi terület szakirányú egyetemi végzettségű, legalább ötéves szakmai gyakorlattal rendelkező elismert szakemberei közül hároméves időtartamra bízta meg. A törvény szakági csoportokat határozott meg, amelyekben vezető szakfelügyelőt nevezett ki. E szakági csoportok egyike volt a múzeumi könyvtáraké, könyvgyűjteményeké. A szakfelügyelők munkájukat a vezető szakfelügyelők által javasolt, a minisztériumban összesített és jóváhagyott éves terv alapján végezték. A múzeumi könyvtárak területén ezen NKÖM rendelet értelmében Tiszavári Eszter és Püski Anikó lett a vezető szakfelügyelő. A statisztikai adatok elemzéséhez a 2000–2003 közötti időszak szakfelügyeleti tapasztalatai szolgálnak majd iránytűül a későbbiekben. A múzeumi könyvtárak szakfelügyeletére is sor kerül a következő években.

A fentiekben felsorolt problémákból mit erősítenek meg a rideg számok? A Könyvtári statisztikából összegyűjtöttük a múzeumi könyvtárak tevékenységére vonatkozó adatokat a 2001 és 2005 közötti időszakra, ezekből próbáltunk tendenciákat bemutatni néhány táblázat erejéig.

Az adott könyvtártípushoz tartozó intézmények száma

Év	2001	2002	2003	2004	2005
Darab	13	35	43	47	51

Az adott könyvtártípushoz tartozó intézmények száma a statisztika szerint nő, ennek hátterében az áll, hogy egyre több intézmény került be a Könyvtári Intézet látókörébe. Kezdetben csak többnyire az országos múzeumok szakkönyvtárai tet-

tek eleget a statisztikai adatszolgáltatás kötelezettségének, később – főleg a Könyvtári Intézet ráhatása nyomán – kerültek be a kisebb múzeumok könyvtárainak adatai is. Az első táblázatból messzemenő következtetéseket így ne is vonjunk le, ahogy a következő (nyilvános könyvtárak jegyzékén szereplő intézményekről szóló) adatsornak is elsősorban a 2003 utáni időszakra vonatkozó számait tekinthetjük irányadónak.

Nyilvános könyvtárak jegyzékén szereplő intézmények

Év	Összes könyvtár	Ebből nyilvános	Nyilvános könyvtárak %-os aránya
2001	13	3	24
2002	35	4	11
2003	43	5	12
2004	47	9	19
2005	51	13	25

A Tiszavári Eszter által felvázolt tendencia, miszerint egyre többen vállalják a nyilvános könyvtári státust, jól látszik a százalékos arányokból, ahogy az is, hogy a növekedés ellenére még mindig nagyon csekély számban. A statisztika alapján egyetlen intézményről tudható, hogy a nyilvános könyvtári jegyzékből való törlését kérte 2001 folyamán (a Békés Megyei Önkormányzat Múzeumok Igazgató-sága Könyvtára).

Tekintve, hogy a múzeumi könyvtárak állományai fontos láncszemet képeznek az országos könyvtári rendszerben bizonyos szakterületek lefedettségét illetően, azok nyilvánossága mindannyiunk érdeke lenne, még akkor is, ha tudjuk, tapasztaljuk, hogy a nyilvános jegyzéken nem szereplő intézményekbe is bátran beíratkozhatunk, örömmel látnak minden olvasót. Ugyanakkor a múzeumi könyvtárak számára egyértelművé kellene tenni a nyilvános könyvtárak jegyzékén való szereplés előnyeit.

Heti nyitvatartási órák

	Könyvtárak száma	Nyitvatartási órák száma összesen	Átlag	A hetente 20 óránál kevesebb ideig nyitva tartó könyvtárak száma
2002	35	1036	29,6	5
2003	43	1246	29	8
2004	47	1306	27,8	10
2005	51	1427	28	11

A heti nyitvatartási órák alakulásában nem mutatkozik nagy eltérés az évek során. A 2001-ben statisztikai adatot szolgáltatató könyvtárak közül csak kettő volt, amely 20, vagy annál kevesebb órát tartott nyitva, szemben a nyolccal, amelyik 21–40, illetve a hárommal, amely több mint 40 órát állt a használók rendelkezésére. Az adatok alapján elmondható, hogy a vizsgált könyvtárak többsége a mun-

kaidő (40 óra) nagy részében nyitva tart. Bár az elmúlt években nem történt jelentős változás, a trend összességében a nyitvatartási órák csökkenése irányába mutat. A kapott értékek értelmezését megnehezíti, hogy évente változó halmazzal dolgoztunk. A nyitvatartási órák csökkenése mögött az is húzódhat, hogy egyre kisebb könyvtárak kerültek be a statisztikai adatszolgáltatás körébe.

Állományadatok

Helyben lévő állomány

	Könyvtárak száma	Helyben lévő állomány nagysága	Egy könyvtárra eső átlag
2001	13	1 038 977	79 921
2002	35	1 928 026	55 086
2003	43	2 267 176	52 725
2004	47	2 410 133	51 279
2005	51	2 627 835	51 526

Éves gyarapodás (kötetek száma)

	Könyvtárak száma	Éves gyarapodás (kötetek)	Egy könyvtárra eső átlag
2001	13	19 234	1480
2002	35	26 641	761
2003	43	34 936	812
2004	47	41 330	879
2005	51	79 352 (37 747)	1555 (755)

A 2005-ös éves gyarapodás adatait nagymértékben torzíja, hogy egy múzeumi könyvtár nagyszabású könyvadomány nyomán 41 605 darab könyvvel lett gazdagabb 2005-ben. E kiugróan nagy számú gyarapodás nélkül 37 747 darab lenne az intézmények összesített éves állománynövekedése (ezt közöltem zárójelben), ami könyvtárankénti átlagban 755 darabot jelent. A tendenciák vizsgálatánál jobban tesszük, ha ennek az egy intézménynek a gyarapodását figyelmen kívül hagyjuk (hiszen örvendetes, de elszigetelt jelenségről van szó), és a zárójelbe tett értékeket tekintjük irányadónak.

Éves gyarapodás (forintban, kifizetett számlák alapján)

	Könyvtárak száma	Éves gyarapodás (ezer forint)	Egy könyvtárra eső átlag
2001	13	34 133	2625
2002	35	75 158	2147
2003	43	62 230	1447
2004	47	64 254	1367
2005	51	64 314	1261

A három táblázat együttesen beszédes. Az állományok nagyságának csökkenése mögött az áll, hogy egyre több könyvtár – és egyre kisebbek – kerültek be a statisztikai adatgyűjtés körébe. Ez világos. Ugyanakkor az első táblázat jelzi, hogy mindezek ellenére országos szinten is nagyon jelentős gyűjteményekről van szó. hiszen hatalmasak ezek a könyvállományok. A kötetek számában mért éves gyarapodás nem jelez tendenciaszerű változásokat, a beszerzésre fordítható összeg viszont enyhén csökken, amit figyelmeztető jelként kell értelmeznünk. Mindez alátámasztja Tiszavári Eszter azon megállapítását, miszerint a múzeumi könyvtárak finanszírozásában erős kiegyensúlyozatlanság tapasztalható, és az évről évre változó beszerzési keretek miatt az intézmények alternatív megoldásokat keresnek állományuk gyarapítására (pl. nemzetközi csere, ajándék). Az állomány tervszerű gyarapítása egyre nehezebb ilyen kiegyensúlyozatlan finanszírozás mellett.

Számítógép- és internetellátottság

	Könyvtárak száma	Használók számára fenntartott számítógépek száma	Számítógép/könyvtár	Internetes gépek száma	Internetes gép/könyvtár
2003	43	33	0,77	30	0,7
2004	47	41	0,87	36	0,76
2005	51	51	1	43	0,84

A Könyvtári Statisztikában 2003-tól állnak rendelkezésre számítógép- és internetellátottsággal kapcsolatos adatok. Mindkét adatsor szerint enyhe növekedés tapasztalható, ami ugyan öröndetes, ám a könyvtárankénti adatsorokat (ezeket nem közöltem) nézve megállapíthatjuk, hogy nagyon sok múzeumi szakkönyvtárban (az intézmények több mint felében) nem használhatnak az olvasók számítógépet és internetet. A meglepően nagy állományokhoz, a gyűjtemények jelentőségéhez képest az információtechnológiával való ellátottság mértéke és a növekedés üteme nem kielégítő.

Személyzet

	Felsőfokú könyvtáros diplomával rendelkezők	Felsőfokú könyvtáros diplomával rendelkezők/könyvtár	Összes alkalmazott	Összes alkalmazott/könyvtár	Könyvtáros munkakörben dolgozók (TMI)	Könyvtáros munkakörben dolgozók TMI/könyvtár
2001	39	3	67	5,1	56,0	4,3
2002	74	2,1	122	3,5	98,4	2,8
2003	84	1,9	159	3,7	121,8	2,8
2004	90	1,9	172	3,6	129,0	2,7
2005	93	1,8	172	3,4	135,7	2,7

A személyzet száma alakulásának bemutatásakor újra figyelembe kell venni, hogy évente újabb és újabb könyvtárak kerültek be a statisztikai adatszolgáltatás körébe, illetve hogy ezen könyvtárak egyre kisebbek, egyre kevesebb alkalmazottal. Az egy könyvtárra jutó alkalmazottak számának enyhe csökkenését ennek tud-

hatjuk be. Egyazon évek adatait egymás mellett szemlélve azonban egy nagyon fontos megállapításra juthatunk az iskolai végzettséggel kapcsolatosan. A könyvtári munkakörben dolgozók jelentős része nem rendelkezik felsőfokú könyvtáros diplomával. Így inkább valószínűsíthető, hogy ők az adott szakterület diplomás szakemberei közül kerültek ki. Ez előnyt jelent akkor, amikor a speciális gyűjtemények kezeléséhez tudományos háttérismeret szükséges, ugyanakkor magában hordozza a veszélyt, hogy a könyvtárosra egyéb – könyvtári munkán kívüli – szakfeladatokat is bízunk.

Az átlag dolgozói létszámok mellett beszédes – és a minta heterogén voltát is bizonyító – tény, hogy az intézmények nagyságrendjétől függően az egyetlen részmunkaidős könyvtárostól a 10–12 fős személyzetig nagyon változatos a kép. Egyértelmű, hogy a nagyobb múzeumok, jelentős gyűjtemények engedhetik meg maguknak, hogy a könyvtárban is több munkatársat alkalmazzanak, a kisebb gyűjteményekben viszont az egyfős vagy csak részmunkaidős alkalmazott kérdéses, hogy minden esetben megoldást jelent-e.

Beíratkozott olvasók, használati adatok

	Könyvtárak száma	Beíratkozott olvasók száma	Beíratkozott olvasó/könyvtár
2001	13	5 250	404
2002	35	8 415	240
2003	43	9 751	227
2004	47	13 528	288
2005	51	14 490	284

A beíratkozott olvasók számát rendszerint megbízhatóan közlik a statisztikai adatszolgáltatásért felelős kollégák, ezeket az adatsorokat mégis torzíthatja a felderítettség mértéke miatt eltérő összetételű minta. Biztató a beíratkozott olvasók számának abszolút értékben vett növekedése, illetve az is, hogy a változó halmaz ellenére 2003-ról 2004-re ugrásszerűen megnőtt a számuk. Ez alátámasztja a bevezetőben tett megállapításainkat, miszerint ezen intézmények népszerűsége ugrásszerűen növekedett az elmúlt években a használók körében. Érdekes lenne tudni, hogy mi vonzza őket ezekbe a kisebb könyvtárakba, azonban jelenleg nem állnak rendelkezésünkre ilyen jellegű adatok.

Szívesen közöltünk volna használati statisztikákat is, azonban az adatszolgáltatás hektikussága ezen a területen nagyon megnehezítette a dolgunkat. Sajnálatos tanulsága volt a kutatásunknak, hogy csupán igen esetleges, hiányos adatsorok állnak rendelkezésünkre a személyes és távhasználatokról, illetve a köleszöngött dokumentumok számáról, így a tendenciák felvázolására, de még csak nagyságrendek megállapítására sem vállalkozhattunk.

Összegzés

A múzeumi könyvtárügy a múzeum- és könyvtárügy határmezsgyéjén helyezkedik el. Ez a terület jogi szabályozásában – különösen a szakfelügyelet rendjében – okozott némi bizonytalanságot az elmúlt néhány évben. A könyvtári szakiro-

dalomban való alulreprezentáltság miatt rendkívül keveset tudhattunk eddig a múzeumok könyvtáiról. Sajnálatos tény, hogy ezek az intézmények zömében nincsenek rajta a nyilvános könyvtárak jegyzékén, ezzel nem deklarálják, hogy részt vesznek az ország könyvtári ellátásában. Tény ugyanakkor, hogy a legtöbb múzeumi könyvtár nyitott minden felhasználó számára. Tekintve, hogy rendkívül értékes, nagyon sok, Magyarországon egyedülálló értéket „rejtő” gyűjteményekről van szó, a könyvtárak nyilvánossága nagyon fontos lenne. A statisztikai elemzésből – az adatszolgáltatás hektikussága ellenére is – kiderült, hogy nagyon heterogén csoportról van szó. A nagyobb intézmények számára a kiegyensúlyozatlan finanszírozás, a beszerzési keretek évről évre olykor nagyságrendekkel változó összege nem biztosítja a nyugodt működést, az egyenletes fejlődést. A számítógéppark és az internetelérések száma messze elmarad az elvárhatótól. Ugyanakkor a használók körében egyre népszerűbbek a múzeumi könyvtárak. Mind a szakfelügyeleti tapasztalatok, mind pedig a statisztikai elemzés alátámasztotta azt a tényt, hogy az olvasók, mondhatni, felfedezték ezt az intézményi kört az elmúlt évek során. A használati statisztikák sajnos, meglehetősen megbízhatatlanok, így ezen a területen nem sikerült végérvényes következtetéseket levonnunk.

JEGYZETEK

- 1 Sárközy Gabriella: Múzeumi könyvtárosok szakmai találkozója. 2004. november 22. = Múzeumi Hírlevél, 2004. 12. sz. 392–393. p.; Sárközy Gabriella: Beszámoló a múzeumi könyvtárosok második szakmai találkozásjáról, 2005. november 14. = Múzeumi Hírlevél, 2005. 12. sz. 373–374. p.
- 2 Tiszavári Eszter: A múzeumi könyvtárakról = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2005. 2. sz. 37–41. p.
- 3 Mezey László Miklós–Vajda Kornél: Interjú Kenyéri Kornéliával, a Magyar Néprajzi Múzeum Könyvtár vezetőjével = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2004. 12. sz. 45–51. p. (<http://www.ki.oszk.hu/3k/valcikkek/valcikkek0412/mezey-vajda.html>)

Tóth Máté